

Kamil Domaradzki

**KARIERA POLITYCZNA MICHAŁA PSELLOSA
NA DWORZE BIZANTYŃSKIM W XI WIEKU**

Po dzielnym i energicznym Bazylim II Bułgarobójcy (976–1025) panowało w Cesarstwie Bizantyńskim do 1081 r. kilkunastu cesarzy, z czego można byłoby wnioskować, że byli to władcy, którzy nie potrafili utrzymać się przy władzy. Tymczasem była to epoka intryg dworskich i krwawych przewrotów pałacowych, zaciętej rywalizacji o władzę między arystokracją urzędniczą, skupioną w Konstantynopolu, a arystokracją wojskową, zamieszkałą przeważnie na prowincji. Innym charakterystycznym rysem dla tego okresu były znaczne wpływy i rządy kobiet: cesarzowej Zoe, bratanicy Bazylego, która poślubiła kolejno trzech czołowych przedstawicieli stołecznej arystokracji urzędniczej, wynosząc kolejnych mężów na cesarski tron, jej siostry Teodory, panującej samodzielnie w latach 1055–1056, a wreszcie wykształconej Eudokii Makrembolitissy, małżonki dwóch cesarzy: Konstantyna X Dukasa (1059–1067) i Romana IV Diogenesa (1068–1071).

Fenomenem tego czasu jest ambitny Michał Psellos, który nie tylko opisał owe wydarzenia, ale miał też na nie znaczny wpływ. Wszechstronnie utalentowany, świetnie wykształcony, polityk, retor, niezwykle płodny pisarz, całą swą karierę na cesarskim dworze zawdzięczał przede wszystkim swej pracowitości, elokwencji i przebiegłości oraz brakowi jakichkolwiek skrupułów moralnych. Psellos utrzymywał znajomość lub przyjaźnił się z najwybitniejszymi osobistościami tej burzliwej epoki, kierował polityką wewnętrzną, a w dużej mierze i zewnętrzną Cesarstwa, osadzał cesarzy na tronie, stawiał czoła największym rodom arystokratycznym czy niezwykle wpływowemu patriarsze, Michałowi Cerulariuszowi. Bizantyniści poświęcili wiele uwagi XI wiekowi, którego obraz ukształtowało w dużej mierze widzenie Pselloso, nikt jednak nie przyjrzał się bliżej jego karierze politycznej.

Michał Psellos urodził się w 1018 r. w Konstantynopolu, w niezbyt zamożnej rodzinie. Na chrzcie otrzymał imię Konstantyn, w literaturze jednak

funkcjonuje pod swym klasztorным imieniem – Michał (od 1054 r.). O swym ojcu, rzekomo zubożałym patrycjuszu, a zwłaszcza o wykształconej matce, Teodocie, która gorliwie czuwała nad edukacją uzdolnionego syna, udzielając mu najpierw prywatnie pierwszych lekcji, a następnie zapewniając najlepszych nauczycieli stołecznych – pisał Michał Psellos w *Epitafium ku czci matki* (ok. 1055 r.)¹. Gdy wymagania finansowe nauczycieli okazały się wygórowane w stosunku do dochodów jego rodziców, Psellos podjął pierwszą pracę zarobkową w sądownictwie w Tracji. Przerwał ją jednak szybko z powodu śmierci starszej siostry i powrócił do Konstantynopola w 1034 roku², gdzie rozpoczął naukę w szkole Mauropusa, poświęcając się wyłącznie retoryce i filozofii.

Jan Mauropus odegrał znaczną rolę w ukształtowaniu osobowości Pselosa, będąc biegłym w retoryce, filozofii, logice, etyce, nadto zajmował się fizyką, matematyką, prawem i znał nawet język łaciński, co należało w Bizancjum do wypadków bardzo rzadkich³. Szkoła Mauropusa znajdowała się w jego własnym domu, a nauka w niej była bezpłatna⁴. Łączenie retoryki i filozofii Mauropus uważał za rzecz konieczną. Tymi samymi zasadami przejął się niewątpliwie młody wówczas Psellos. Jestem zdania, że to właśnie Mauropus rozbudził u swego ucznia zainteresowania dotyczące dworu cesarskiego, a tym samym ambicję zrobienia tam kariery. Mistrz Mauropus odwiedzał pałac cesarski, a nawet stworzył wiersz pochwalny na cześć dworu cesarza Michała IV Paflagończyka (1034–1041) i cesarzowej Zoe⁵, który z pewnością czytali jego zdolni uczniowie, otrzymując lekcję, jak pochlebstwami można uzyskać przychylność władców. Psellos doskonale z tej lekcji skorzystał.

W szkole Jana Mauropusa zetknął się z niewiele starszym Janem Ksifilinosem, który przybył z Trapezuntu do stolicy w celu uzupełnienia swojej wiedzy. Obaj udzielali sobie wzajemnie tych nauk, w jakich każdy z nich celował: Ksifilinos uczył Pselosa zasad prawa i języka łacińskiego, ten jego zaś – filozofii⁶. Ponadto na ławie szkolnej zasiadali z Psellosem: przyszedł

¹ S. Hammer, *Michał Psellos jako pedagog*, „Przegląd Klasyczny” V, 1939, z. 6–8, s. 511–512.

² O. Jurewicz, *Przedmowa do: Michał Psellos, Kronika, czyli historia jednego stulecia Bizancjum (976–1077)*, z języka greckiego przeł., wstępem i komentarzem opatrzył O. Jurewicz, Wrocław 1985, s. VI (dalej: O. Jurewicz, *Przedmowa*).

³ S. Hammer, *op. cit.*, s. 512. Cf. O. Jurewicz, *Historia literatury bizantyńskiej*, Wrocław 1984, s. 217.

⁴ J. N. Lubarskij, *Psell w odnoszenijach s sowriemiennikami (Ioann Mawropod, Ioann Ksifilin, Konstantin Lichud)*, „Palestinskij Sbornik” 23, 1971, s. 129.

⁵ C. Mango, *Historia Bizancjum*, przeł. M. Dąbrowska, Gdańsk 1997, s. 153.

⁶ S. Hammer, *op. cit.*, s. 513. Cf. O. Jurewicz, *Przedmowa*, s. VII; H.-W. Haussing, *Historia kultury bizantyńskiej*, przeł. T. Zabiudowski, Warszawa 1980, s. 334.

cesarz Konstantyn Dukas oraz poważniejszy wiekiem krewny Mauropusa, Konstantyn Leichudes, który po 1035 r. został członkiem senatu⁷.

Okolo 1038 r. Michał Psellos zakończył naukę i rozpoczął karierę prawniczą, wyjeżdżając z Konstantynopola, choć nie miał jeszcze złożonych wszystkich egzaminów. Wkrótce został sędzią w trzech temach azjatyckich za sprawą protekcji senatora Leichudes⁸. Młody i niedoświadczony jeszcze Michał Psellos mógł sobie nie poradzić z tymi obowiązkami i dlatego postanowił wrócić do Konstantynopola ok. 1041 roku. Jest jednak możliwe, że zgromadził znaczne środki finansowe, które pomogły mu rozpocząć o wiele bardziej dochodową i pociągającą karierę dworską w stolicy. Okoliczności mu sprzyjały.

Cesarzowa Zoe, po śmierci swego kolejnego męża, Michała Paflagonczyka (10 grudnia 1041 r.), adoptowała jego siostrzeńca – Michała V, przezwane Kalafatesem od dawnego rzemiosła jego ojca, który zajmował się uszczelnianiem pakułami i smołą szpar między deskami kadłubów statków⁹. Podczas krótkiego panowania Michała V (1041–1042) rozpoczęła się zawrotna kariera polityczna Michała Psellosa. Zdecydował o niej w dużej mierze senator Konstantyn Leichudes, który został pierwszym doradcą cesarza (*mesazon*) oraz przewodniczącym senatu i ściągnął na cesarski dwór Psellosa, gdzie ten otrzymał stanowisko pisarza i sekretarza sądu dworskiego (*hypogrammateus to basilei*)¹⁰. Wydaje się, że karierom tym sprzyjało niedoświadczenie nowego władcy.

Tymczasem Michał V Kalafates nie zamierzał dzielić się swą władzą i wygnał ze stolicy cesarzową Zoe. Kiedy 21 kwietnia prefekt stolicy, Anastasios, odczytywał ludowi dekret cesarski o wypędzeniu cesarzowej do klasztoru, tłum wybuchnął gniewem i domagał się przywrócenia rządów Zoe. Wykorzystali to przewodniczący senatu, Leichudes, i zamożny patriarcha Aleksy Studyta¹¹. Wbrew żądaniom ludu wynieśli na cesarski tron jej młodszą siostrę, Teodorę, zamkniętą dotychczas w klasztorze z rozkazu cesarza Romana III Argyrosa (1028–1034). Cesarska koronacja Teodory spowodowała ucieczkę cesarza Michała do klasztoru.

Piszący o swym przerażeniu Psellos, przeszedł zrezygnowanie na stronę zwolenników cesarzowej Teodory. Przewrotnie jednak zapewnia w swej *Kronice*, że

⁷ S. Hammer, *op. cit.*, s. 513; O. Jurewicz, *Przedmowa*, s. VI. Cf. Idem, *Historia*, s. 201. Lubarskij uważał, że starszy od Psellosa Leichudes (ur. ok. 1000 r.) nie mógł być jego szkolnym przyjacielem. J. N. Lubarskij, *Psell*, s. 141, przyp. 51.

⁸ O. Jurewicz, *Przedmowa*, s. VII.

⁹ Michał Psellos, *Kronika, czyli historia jednego stulecia Bizancjum (976–1077)*, IV, 26–27, s. 48, z języka greckiego przeł., wstępem i komentarzem opatrzył O. Jurewicz, Wrocław 1985 (dalej: Psellos); M. Angold, *Cesarstwo Bizantyńskie; Historia polityczna 1025–1204*, przeł. W. Brodzki, Wrocław 1993, s. 77; G. Ostrogorski, *Dzieje Bizancjum*, przekład pod red. H. Evert-Kappesowej, Warszawa 1967, s. 269.

¹⁰ Psellos, V, 27, s. 71–72.

¹¹ M. Angold, *op. cit.*, s. 76.

rozmawiał z przebranym w habit mniszy Michałem, współczując mu szczerze, w co należy wątpić. Psellos powiada, że rozjuszony chęcią odwetu tłum, złamał prawo azylu i wyciągnął siłą Michała V z klasztoru. Można przypuszczać, że to właśnie Michał Psellos, jako dobry mówca, przekonał go do opuszczenia miejsca schronienia, przypisując to później furii motłochu. W tym czasie pojawili się, zapewne nieprzypadkowo, ludzie wysłani przez najbliższych doradców Teodory z bezwzględnym rozkazem wyłupienia oczu cesarzowi Michałowi. Egzekucja odbyła się jeszcze 21 kwietnia 1042 roku¹².

24-letni wówczas Psellos rozpoczął zatem karierę polityczną na dworze od odstąpienia panującego cesarza, za co w nagrodę został wielkim szambelanem dworu (*westarches*)¹³. Mimo swych zabiegów, jak chociażby rozmowa z nieszczęśliwym cesarzem w klasztorze Studios, Psellos nie odegrał decydującej roli w obaleniu cesarza Michała V Kalafatesa. Znacznie większy wpływ na jego zdetronizowanie miał mentor Psellosa, senator Konstantyn Leichudes, który za swe zasługi pozostał pierwszym doradcą cesarzowej Teodory i przewodniczącym senatu. Michał Psellos całkowicie przemilczał w *Kronice* protekcję, jaką otaczał go Leichudes, wykazując tym samym, że swoją pozycję na dworze zawdzięcza wyłącznie talentom i przebiegłości.

Po zdetronizowaniu cesarza Michała V Kalafatesa, w mieście nadal oczekiwano, że cesarzowa Zoe obejmie samodzielnie władzę, lecz nie podołało się to zwolennikom jej siostry Teodory, którzy zapewnili sobie kontrolę nad pałacem cesarskim¹⁴. Podzieleni w tej sprawie senatorowie uzgodnili w końcu, że obie siostry będą panować wspólnie. Początkowo Zoe i Teodora sprawowały samodzielnie władzę cesarską¹⁵. Układ ten nie trwał jednak zbyt długo bowiem nie potrafiły zarządzać państwem, jak sugeruje Psellos. Nadarzała się okazja do zmiany na tronie.

Wydaje się, że 64-letnia Zoe skutecznie zniechęciła swą siostrę do małżeństwa, a sama, przy wsparciu sprytnych senatorów, wyszła za mąż po raz trzeci. Pierwszy doradca cesarzowej Teodory, Konstantyn Leichudes i szambelan Psellos, przeszli na stronę zwolenników cesarzowej Zoe, licząc zapewne na znaczne korzyści. Najprawdopodobniej odegrali decydującą rolę w wyłonieniu odpowiedniego męża dla Zoe, o czym świadczy dokładny opis kandydatów dokonany przez Psellosa w *Kronice*¹⁶.

Ostatecznie, dnia 11 czerwca 1042 r., wiekowa Zoe poślubiła znanego senatora, Konstantyna Monomacha, który już następnego dnia otrzymał koronę cesarską. Należy przypuszczać, iż pozyskał on jury licznymi darami

¹² Przebieg wydarzeń Psellos, V, 17–51, s. 67–80; M. Angold, *op. cit.*, s. 45–46; H.-W. Haussing, *op. cit.*, s. 462–463.

¹³ O. Jurewicz, *Przedmowa*, s. X.

¹⁴ M. Angold, *op. cit.*, s. 46.

¹⁵ Psellos, VI, 2, s. 81.

¹⁶ Psellos, VI, 12–13, s. 84–85.

i obietnicami. Wiadomo, że Leichudes, za swą przychylną postawę wobec nowego cesarza, utrzymał urząd pierwszego doradcy i przewodniczącego senatu; mając takie wpływy zapewnił godność senatorską i dostęp do spraw państwowych Michałowi Psellosowi¹⁷. Należy zaznaczyć, że przebiegły Psellos starał się wykazać w *Kronice*, iż cesarzowa Zoe decydowała sama o wyborze kandydata na męża¹⁸.

Pełna kariera otworzyła się przed Psellosem w 1043 r., gdy Konstantyn Monomach, zachwycony jego wiedzą, wdziękiem i elokwencją – tak przynajmniej twierdzi sam Michał Psellos¹⁹ – mianował go kierownikiem kancelarii cesarskiej (*protoasekretis*)²⁰. Dzięki swej pozycji na dworze Psellos spotykał się i rozmawiał na co dzień z kobietami, mającymi duży wpływ na urodziwego Konstantyna IX Monomacha. Jedną z nich była jego długoletnia intymna przyjaciółka, Maria Sklerajna. Inteligentna Sklerajna odgrywała znaczną rolę w życiu Konstantyna Monomacha, o czym świadczy obdarzenie jej przez cesarza licznymi prezentami i nowo kreowanym tytułem sebasty – czcigodnej²¹. Zręczny Psellos znalazł się z całą pewnością wśród pochlebców sebasty, chwalaących jej urodę i inteligencję, za co był bardzo hojnie wynagradzany²². W 1044 r. Sklerajna niespodziewanie zmarła w wyniku bolesnej choroby płuc, „opornej na jakąkolwiek sztukę lekarską i metodę leczenia”²³. Michał Psellos starał się po jej śmierci przypodobać cesarzowi, pisząc epitafium *Na Sklerajnę*. Należy sądzić, iż młody Psellos utrzymywał znajomość z wpływową sebastą, aby mieć lepszy dostęp do cesarza i wpływ na jego decyzje polityczne.

Okolo 1043/1044 r. Psellos i jego przyjaciel z młodzieńczych lat, Jan Ksifilinos, który zyskał już sławę prawniczą, zorganizowali za namową Konstantyna Leichudesa prywatną szkołę, mającą spełnić oczekiwania stołecznej elity. Wydaje się, że przedsięwzięcie to miało przede wszystkim podnieść znaczenie dwóch niezwykle zdolnych protegowanych Leichudesa. Między Psellosem a Ksifilinosem pojawiły się jednak szybko rozbieżności co do programu nauczania. Należy pamiętać, że Michał Psellos uprawiał przede wszystkim retorykę, wprowadzając do niej filozofię neoplatońską, a Jan Ksifilinos celował w nauki prawnicze. W sprawie rozbieżności poglądów

¹⁷ J. N. Lubarskij, *Psell*, s. 130.

¹⁸ Psellos, VI, 18, s. 87.

¹⁹ Psellos, VI, 44–46, s. 96–97.

²⁰ O. Jurewicz, *Przedmowa*, s. VII. Cf. S. Hammer, *op. cit.*, s. 513. *Protoasekretis* – przełożony cesarskiej kancelarii, który sporządzał ważne dokumenty państwowe i był niezwykle wpływową osobistością na dworze. *The Oxford Dictionary of Byzantium*, vol. 3, ed. by A. P. Kazhdan, New York–Oxford 1991, s. 1742.

²¹ Psellos, VI, 50–60, s. 98–101.

²² Psellos, VI, 61, s. 101–102.

²³ Psellos, VI, 69, s. 104.

nauczycieli interweniowali u cesarza ich uczniowie poprzez Jana Maupusa²⁴.

Uczniowie prywatnej szkoły Psellosa i Ksifilinosza chcieli prawdopodobnie poznawać przede wszystkim prawo. Tymczasem Jan Maupus stanął w obronie najzdolniejszego ucznia, Michała Psellosa, przyczyniając się w ten sposób do powstania w 1045 r., subwencjonowanej przez państwo i kierowanej przez Psellosa szkoły retoryki i filozofii²⁵. Psellos otrzymał od cesarza tytuł konsula filozofów (*hypatos ton philosophon*), a nadto sprawował ogólny nadzór nad szkołami prywatnymi w stolicy. Można było go w pewnym sensie nazwać bizantyńskim ministrem oświaty²⁶. Współcześni uczeni sugerują, że ponosił odpowiedzialność nie za program nauczania, lecz za rozdział pieniędzy wśród kierowników szkół²⁷. Należy zaznaczyć, że w rzeczywistości nie wiadomo, jaki status miała szkoła filozoficzna Psellosa²⁸. Wiadomo, że Michał Psellos kreował siebie na organizatora szkoły i wykładał filozofię łącznie z retoryką. W tym czasie ogarnął zapewne niemal wszystkie dyscypliny ówczesnej wiedzy. Chwalił się, że posiadał retorykę, opanował historię literatury, a zwłaszcza poezję, sylogistykę, logikę, przyrodoznawstwo, fizykę, matematykę, astronomię, muzykę, geometrię, geografę, archeologię, nauki moralne, tajniki wyroczni chaldejskich, alchemię, demonologię, sztukę wojskową, nauki polityczne, a nade wszystko filozofię²⁹.

W latach 1043–1047 zostały przeprowadzone w Cesarstwie reformy administracyjne, na które składała się m. in. reorganizacja systemu legislacyjnego. Nauczanie prawa, znajdujące się pod kontrolą korporacji notariuszy i adwokatów, było w tym czasie zaniedbane. Nie jest jasne, czy sędziowie i adwokaci mieli wykształcenie prawnicze. Można przypuszczać, iż nabywali wiedzę wyłącznie drogą praktyki³⁰. Cesarz Konstantyn IX Monomach polecił więc założenie finansowanej przez państwo wyższej Szkoły Prawa na czele z Janem Ksifilinoszem, który otrzymał tytuł strażnika praw (*nomophylaks*). Szkołę otwarto oficjalnie w kwietniu 1047 roku. Podstawowym obowiązkiem strażnika praw było szkolenie przyszłych sędziów, adwokatów i notariuszy. Ponadto, nowela Konstantyna Monomacha podporządkowała prywatne szkoły prawnicze Ksifilinosowi, mającemu nieograniczone kompetencje w zakresie administracji sądowniczej (m. in. mógł mianować sędziów)³¹.

²⁴ W. Wolska-Conus, *Les ecoles de Psellos et de Xiphilin sous Constantin IX Monomaque*, „Travaux et Memories”, t. VI, Paris 1976, s. 227.

²⁵ *Ibidem*, s. 227–229; G. Ostrogorski, *op. cit.*, s. 271.

²⁶ M. Angold, *op. cit.*, s. 55.

²⁷ *Ibidem*, s. 93; W. Wolska-Conus, *op. cit.*, s. 231.

²⁸ W. Wolska-Conus, *op. cit.*, s. 230.

²⁹ Psellos, VI, 36–42, s. 93–96.

³⁰ M. Angold, *op. cit.*, s. 52. Cf. W. Wolska-Conus, *op. cit.*, s. 233–234.

³¹ W. Wolska-Conus, *op. cit.*, s. 235–236.

Warto wspomnieć, że zdaniem Wandy Wolskiej-Conus powstały dwie oddzielne szkoły: Szkoła Filozofii i Szkoła Prawa, których nie powinno nazywać się wydziałami i uniwersytetem³². Szkoły te były jedynymi subwencjonowanymi przez państwo i dlatego mogły być uznawane za najlepsze w Cesarstwie. Należy zaznaczyć, że lubiący chwalić się sukcesami Michał Psellos, nie wspominał na stronach *Kroniki* o powstaniu Szkoły Filozofii i Szkoły Prawa. Najprawdopodobniej utworzone szkoły nie spełniły oczekiwań cesarza Konstantyna IX oraz stołecznej elity urzędniczej i zostały po kilku latach działalności zamknięte. Nie można jednocześnie wykluczyć, że szkoła Ksifilinosza miała o wiele większe znaczenie i cieszyła się większym prestiżem niż szkoła filozoficzna i dlatego zazdrosny Psellos przemilczał całkowicie reorganizację szkolnictwa wyższego. Rywalizacja między Psellosem a Ksifilinoszem³³ i powstanie w jej następstwie dwóch szkół, finansowanych przez państwo, wygląda na zręczną grę intelektualistów dworskich: pierwszego doradcy cesarza i przewodniczącego senatu, Konstantyna Leichudesza, wszechstronnego Jana Mauropusa, cesarskiego sekretarza, Michała Psellosa oraz Jana Ksifilinosza. Psellos został mianowany na nowe i zaszczytne stanowisko konsula filozofów, Ksifilinosz otrzymał tytuł strażnika praw i szerokie kompetencje w zakresie administracji sądowniczej, a Leichudesz pozostał na swych wpływowych stanowiskach.

Godny uwagi jest decydujący udział Jana Mauropusa w stworzeniu szkoły filozoficznej i szkoły prawniczej. W 1045 r. stronniczo interweniował u samego cesarza na rzecz Psellosa i filozofii, a przed wrześniem 1047 r. zrehabilitował cesarską nowelę dotyczącą Szkoły Prawa i kompetencji strażnika praw. Uczony Mauropus nie zajmował na stołecznym dworze żadnego oficjalnego stanowiska, ale występował jako cesarski rzecznik, prezentujący i wyjaśniający reformy, o czym mogą świadczyć jego trzy traktaty polityczne z 1047 r.: na dzień św. Jerzego (powstał 21 kwietnia 1047 r.), traktat napisany z powodu pokonania Pieczyngów oraz traktat ogłoszony 29 grudnia 1047 r. na cześć zwycięstwa odniesionego przez cesarza nad uzurpatorem, Leonem Tornikiossem³⁴. Jan Mauropus zabiegał o zdecydowanie o względy cesarskie, wychwalając w traktatach pobożność i wielkość Konstantyna Monomacha. Wystąpienia te były dowodem dominacji elity urzędniczej na konstantynopolitańskim dworze. Cesarski rzecznik, Mauropus, prezentował niewątpliwie punkt widzenia znacznej części urzędników dworskich, wśród których wyróżniali się przewodniczący senatu, Leichudesz, Michał Psellos i „minister sprawiedliwości” Ksifilinosz.

³² *Ibidem*, s. 223. Cf. S. Hammer, *op. cit.*, s. 514; G. Ostrogorski, *op. cit.*, s. 271; O. Jurewicz, *Przedmowa*, s. VIII; R. Browning, *Cesarstwo Bizantyńskie*, przeł. G. Żurek, Warszawa 1997, s. 119.

³³ W. Wolska-Conus, *op. cit.*, s. 224–225.

³⁴ J. Lefort, *Rhetorique et politique: trois discours de Jean Mauropous en 1047*, „Travaux et Memoires”, t. VI, Paris 1976, s. 279.

Zimą 1048 r., Jan Mauropus musiał wbrew woli opuścić stołeczny dwór i przyjąć stanowisko biskupa Euchaity w Poncie. Jego nominacja była w istocie wygnaniem, do którego przyczyniło się osiedlenie Pieczyngów na początku 1047 r. i związany z tym bunt Tornikiosa³⁵. Mauropus był bowiem jednym z najgorliwszych adwokatów projektu, związanego z Pieczyngami³⁶. Przebywający w Euchaicie Jan, utrzymywał żywą korespondencję z Michałem Psellosem, który, według J. N. Lubarskijego, miał udział w wyjeździe Mauropusa z Konstantynopola, co było sposobem wyeliminowania konkurencji, czego już rosyjski uczony nie pisze³⁷.

Utworzenie wyższej Szkoły Prawa w 1047 r. spotkało się z poważną opozycją ze strony korporacji notariuszy i adwokatów, która wystąpiła przeciwko monopolowi nauczania prawa przez strażnika praw. Ponadto, kompetencje młodego Jana Ksifilinosza kwestionował były i wieloletni sędzia, Ofrydas. Michał Psellos podejrzewał, że za kulisami całej sprawy ukrywają się znaczące osobistości, których nazwisk nie podał, być może dlatego, że sam brał udział w intrydze. Pod koniec lat czterdziestych lub na początku lat pięćdziesiątych XI stulecia wygłosił przewrotnie publiczną mowę „Obrona strażnika praw przed Ofrydasem”. Według Psellosa, Ofrydas nie dorównywał Ksifilinosowi pod względem intelektualnym, a jego krasomówstwo pozostawiało wiele do życzenia. Ponadto, Psellos uważał, iż Ofrydas powinien być ukamienowany za oszczerstwa wypowiedziane przeciwko strażnikowi praw³⁸. Mimo obrony ze strony wpływowego konsula filozofów, atakowany we własnej dziedzinie Ksifilinos postanowił ok. 1050 r. usunąć się z życia publicznego i wstąpić do klasztoru. Najprawdopodobniej, Ksifilinosza zmusiły do wyjazdu intrygi środowiska prawników, które miało poparcie wpływowych osobistości.

Warto podkreślić, że znaczny wpływ na Konstantyna Monomacha zdobył, nie wymieniony z imienia w *Kronice*, Roman Boilas³⁹, który dostarczał cesarzowi zabawnej rozrywki przez przekręcanie wyrazów i opowiadanie „bzdurnych historyjek”. Jak twierdził Psellos, Monomach nie mógł się obyć bez towarzystwa tego człowieka i mianował Romana dowódcą cesarskiej straży przybocznej⁴⁰. Z narracji Psellosa można wnosić, że to sprytny Boilas przedstawił Monomachowi młodego eunucha Jana, który zastąpił ok. 1052/1053 r. „szlachetnego i obdarzonego niezwykle elokwencją” Konstantyna Leichudesa na stanowisku przewodniczącego senatu i pierwszego

³⁵ Na temat buntu Armeńczyka Leona Tornikiosa cf. Psellos, VI, 99–123, s. 116–126; M. Angold, *op. cit.*, s. 48; G. Ostrogorski, *op. cit.*, s. 274–275.

³⁶ M. Angold, *op. cit.*, s. 58.

³⁷ J. N. Lubarskij, *Psell*, s. 131.

³⁸ *Ibidem*, s. 137; W. Wolska-Conus, *op. cit.*, s. 238–240.

³⁹ Psellos nazywa go obraźliwie „na wpół niemym wyrzutkiem”. Psellos, VI, 139, s. 131–132.

⁴⁰ Wpływy Romana Boilasa na dworze obszernie opisał Psellos, VI, 138–150, s. 131–136.

doradcy cesarz (*mesazon*)⁴¹. Znając przewrotną naturę Psellosa, można się zastanowić, czy Boilas swym posunięciem nie wyszedł naprzeciw oczekiwaniom Michała Psellosa, któremu pozycja Leichudesa na dworze mogła przeszkadzać?

Psellos zachował funkcję kierownika cesarskiej kancelarii i przebywał w dalszym ciągu na dworze, mimo złożonej ok. 1050 r. uroczystej przysięgi, zobowiązującej go do wstąpienia „na drogę lepszego życia”⁴² w ślad za Ksifilinosem. Przebywający w klasztorze Jan Ksifilinos, początkowo zasypywał Psellosa listami, skłaniającymi go do wypełnienia przysięgi, co nie wzbudziło entuzjazmu Michała. Jego list z ok. 1054 r., usprawiedliwiający dalszy pobyt w stolicy Cesarstwa, spowodował niezadowolenie i gniewną odpowiedź Ksifilinos⁴³. Ta emocjonalna wymiana zdań świadczy przede wszystkim o szacunku Jana Ksifilinos⁴⁴ dla życia monastycznego i dotrzymywania przysięgi.

Pod koniec swego panowania cesarz Konstantyn Monomach popadł w konflikt z energicznym patriarchą Michałem Cerulariuszem (1043–1058), który oskarżał Psellosa, rozmiłowanego w dialogach Platona, o głoszenie herezji i pogaństwa. Bezpośrednią przyczyną konfliktu była schizma 1054 r., którą pomijam w kontekście tych rozważań⁴⁴. Istotne jest, że Monomach usiłował załagodzić spór między patriarchą a przebywającymi w Konstantynopolu legatami rzymskimi. Michał Psellos przekazywał patriarsze dokumenty cesarskie⁴⁵. Po zwycięstwie odniesionym nad cesarzem Konstantynem IX w 1054 r., Michał Cerulariusz stał się najpotężniejszą osobistością w Konstantynopolu.

Jesienią 1054 r., Psellos popadł w niełaskę, zapewne za sprawą patriarchy, i musiał wycofać się z życia dworskiego, by pod przybranym imieniem Michała, które odtąd będzie mu towarzyszyło na stałe, złożyć śluby zakonne w tym samym klasztorze co Jan Ksifilinos⁴⁶. Szkoła Filozofii została wtedy

⁴¹ Psellos, VI, 177–181, s. 146–147. Psellos tradycyjnie nie wymienił imienia wspomnianego eunucha, tylko nazwał go „bardzo prostym i wyjątkowo głupim wyrzutkiem”. Natomiast sam cesarz Konstantyn IX Monomach nazywał eunucha Jana „swoim najśłodszym dzieckiem”.

⁴² Tak Bizantyńczycy nazywali życie duchownych w klasztorze. Psellos, VI, 191–194, s. 151–152.

⁴³ J. N. Lubarskij, *Psell*, s. 138–139.

⁴⁴ Na temat schizmy 1054 roku napisano bardzo wiele cf. S. Runciman, *Schizma wschodnia*, przeł. J. Gawroński, Warszawa 1963, s. 55–70; E. Przekop, *Rzym-Konstantynopol. Na drogach podziału i pojednania*, Olsztyn 1987, s. 44–51; G. Ostrogorski, *op. cit.*, s. 276–278; M. Angold, *op. cit.*, s. 38–41; H.-W. Haussing, *op. cit.*, s. 322–323. Michał Psellos przemilczał całkowicie w *Kronice* konflikt między cesarzem a patriarchą i kwestie dotyczące schizmy.

⁴⁵ J. N. Lubarskij, *Michail Psell i Michail Kirularij*, „Klio” 54, 1972, s. 352–353.

⁴⁶ Psellos, VI, 197–200, s. 152–154. Psellos wspominał, że pozorował chorobę wątroby i silne bóle serca, aby uzyskać od uwielbiającego go cesarza Konstantyna IX pozwolenie na „zmianę życia na lepsze”.

prawdopodobnie zamknięta, ale nie przeszkodziło to Psellosowi w używaniu tytułu konsula filozofów aż do 1075 roku⁴⁷. Z tego wynika, że Psellos nie zamierzał spędzać życia w klasztorze i zrezygnować z wpływów w stolicy.

Po śmierci cesarza Konstantyna IX Monomacha (11 stycznia 1055 r.) objęła ponownie rządy 75-letnia cesarzowa Teodora. Przebywający w klasztorze Psellos utrzymywał korespondencję z pierwszym doradcą Teodory, Leonem Paraspondylosem⁴⁸, który za panowania Monomacha nie zajmował na dworze żadnych wpływowych stanowisk i nie odgrywał znaczącej roli politycznej. Michał Psellos uważał go za człowieka „nieznośnego”, niekompetentnego i pozbawionego zmysłu politycznego⁴⁹. Mnich Michał szukał najprawdopodobniej wstawiennictwa i protekcji u Leona Paraspondylosa, pisząc do niego pięć pism. Zdaniem Lubarskijego, Paraspondylos pozostawił starania Michała bez odpowiedzi⁵⁰. Wiadomo, że w 1055 r. wezwano Psellosa na stołeczny dwór w charakterze osobistego doradcy cesarzowej Teodory. Może się wydawać, że było to zwycięstwo Cerulariusza i Paraspondylosa, którzy zadbali, aby Psellos nie otrzymał żadnego urzędu, jednak rola osobistego doradcy dawała mu duże możliwości polityczne, których nie można lekceważyć.

Dnia 31 sierpnia 1056 r. zmarła jego protektorka Teodora. Michał Psellos, nie tylko osobisty doradca, ale i lekarz diagnostyk, znajdował się zapewne cały czas w pobliżu ciężko chorej cesarzowej⁵¹. Przed śmiercią Teodory, jej pierwszy doradca, Paraspondylos, wyniósł do godności cesarskiej Michała Starego, który należał do wybitnej urzędniczej rodziny Bringasów⁵². Stołeczni urzędnicy i senatorowie zostali hojnie obdarowani wyższymi stanowiskami oraz licznymi zaszczytami⁵³. Mogło to wskazywać, że Psellos przegrał rywalizację z Paraspondylosem.

Wiosną 1057 r. przybyła do Konstantynopola delegacja dowódców wschodnich armii, na czele z Izaakiem Komnenem, członkiem jednego z przodujących rodów arystokracji wojskowej. Przybysze spodziewali się, że nowy cesarz okaże im również swoją przychylność. Według Michała Psellosa, utrzymującego, że znajdował się przy autokratorze w czasie ich audiencji, Michał Stary obrzucił wszystkich dowódców „najgorszymi obelgami”⁵⁴. Niezadowo-

⁴⁷ W. Wolska-Conus, *op. cit.*, s. 242.

⁴⁸ J. N. Lubarskij, *Psell v otnoszenijach s sovremennikami (1. Michail Psell i Lev Paraspondil; 2. Michail Psell i Dukl)*, „Wizantijskij Wriemiennik” 34, 1973, s. 73. Jak widać, artykuł jest podzielony na dwie części. Dla potrzeb skróconego cytowania przyjmuję zapis: *Psell (1)* dla części pierwszej i *Psell (2)* dla części drugiej tego samego artykułu.

⁴⁹ Psellos, VI: Teodora (dalej: VI T.), 6–9, s. 157–158. W *Kronice* Psellosa, Paraspondylos nie został wymieniony ani razu z imienia.

⁵⁰ J. N. Lubarskij, *Psell (1)*, s. 73–74.

⁵¹ Psellos, VI T., 19–20, s. 162.

⁵² M. Angold, *op. cit.*, s. 60. Psellos, VI T., 19–21, s. 162–163.

⁵³ Psellos, VII, 1–2, s. 164.

⁵⁴ Psellos, VII, 3–5, s. 164–165.

leni dowódcy wojskowi udali się do kościoła Hagia Sophia, gdzie złożyli przysięgę, że jeżeli ich żądania nie zostaną uwzględnione, podniosą bunt. Zawiązanie spisku w kościele patriarchalnym, dowodzi, że wspierał ich potajemnie również Michał Cerulariusz, który podsycił powszechne niezadowolenie przeciwko rządowi Michała VI⁵⁵.

Dnia 8 czerwca 1057 r., przywódca sprzysiężonych, Izaak Komnen, został w Paflagonii obwołany cesarzem. Kiedy Michał Stary zrozumiał powagę sytuacji, wezwał dotychczas „lekceważonego” Psellosa, który udzielił cesarzowi trzech rad: aby spotkał się i pogodził z patriarchą Michałem Cerulariuszem, wysłał poselstwo do pretendenta oraz, by sprowadził pośpiesznie armię zachodu do Azji Mniejszej. Zdaniem Michała Psellosa, Michał VI odrzucił tylko pierwszą radę⁵⁶. Należy wątpić, że przebiegły Psellos, jako zaciekły przeciwnik patriarchy, doradzał cesarzowi Michałowi, aby zakończył spór z potężnym Cerulariuszem. Dopiero po klęsce wojsk cesarskich pod Nikeą (20 sierpnia 1057 r.), Michał VI postanowił pertraktować z Izaakiem Komnenem poprzez poselstwo na czele z Psellosem, który początkowo nie chciał przyjąć tej zaszczytnej i odpowiedzialnej funkcji, rzekomo ze względu na „zazdrość ludzką”. Stanowcza postawa sprytnego Psellosa była najprawdopodobniej zręczną grą, dzięki której uzyskał zgodę zdesperowanego cesarza na wskazanie pozostałych uczestników delegacji. Michał Psellos wybrał przewodniczącego senatu, „najrozsądniejszego” Leona Aloposa i byłego mentora, „prawdziwego rzymianofila” Konstantyna Leichudesa⁵⁷.

Dnia 25 sierpnia 1057 r., cesarscy posłowie przybyli do Nikomedii, gdzie znajdował się obóz wojskowy uzurpatora. Wydaje się, że Psellos celowo doradzał Michałowi VI wysłanie poselstwa do pretendenta, aby stanąć na jego czele i odegrać rolę łącznika między buntownikami a działającymi w Konstantynopolu cesarskimi oponentami, popieranymi przez Michała Cerulariusza, który, co istotne dla tych rozważań, przyczynił się do usunięcia z dworu Paraspondylosa⁵⁸.

W dniu 30 sierpnia 1057 r., cesarz Michał VI Stary abdykował. Dzień później, Izaak Komnen wkroczył triumfalnie do Konstantynopola. Psellos utrzymywał, że po zdetronizowaniu Michała VI, znalazł się, wraz z Leichudesem i Leonem Aloposem, w kręgu najbliższych doradców Izaaka. Nowy cesarz uhonorował Michała Psellosa, zajmowanym dotychczas przez Aloposa,

⁵⁵ M. Angold, *op. cit.*, s. 61.

⁵⁶ Psellos, VII, 9–11, s. 167–168.

⁵⁷ Za panowania cesarzowej Teodory (1055–1056) i cesarza Michała Starego (1056–1057), Leichudes był skromnie i nie odgrywał żadnej roli politycznej. J. N. Lubar-skij, *Psell*, s. 141.

⁵⁸ Psellos pominął całkowitym milczeniem swoją zdradziecką rolę wobec cesarza Michała Starego. Psellos, VII, 15–34, s. 169–178.

stanowiskiem przewodniczącego senatu⁵⁹ i godnością *proedrosa*. Natomiast Konstantyn Leichudes wrócił do swych kompetencji z czasów panowania Konstantyna IX i otrzymał zarząd nad całą administracją⁶⁰.

Izaak Komnen zawdzięczał tron przede wszystkim poparciu Michała Cerulariusza. Jednocześnie, wybierając przeciwnika patriarchy, uczonego Michała Psellosa, na najbliższego doradcę, spodziewał się zapewne, że znajdzie w nim przeciwwagę w stosunku do niezwykle wpływowego Cerulariusza⁶¹. Nie wiadomo od kiedy Psellos znał Michała Cerulariusza. Trzeba jednak zwrócić uwagę na to, że zdobyli oni wpływy na konstantynopolitańskim dworze w tym samym czasie, za panowania Konstantyna Monomacha. Podczas konfliktu między Konstantynem IX a patriarchą Michałem, konsul filozofów stanął zdecydowanie po stronie swego dobroczyńcy, cesarza. Według Michała Psellosa, Cerulariusz był człowiekiem niewykształconym, który otrzymał wiedzę od niebios. Ponadto – dodaje złośliwie Psellos – gardził on ludźmi i nie przywiązywał wagi do rangi nauki⁶². Konflikt między tymi dwiema indywidualnościami wydawał się oczywisty.

Popularność Michała Cerulariusza była tak wielka, że stronnictwo dworskie nie odważyło się na zdecydowane działania przeciwko niemu, dopóki przebywał w stolicy. Skorzystano więc z chwili, gdy wyjechał z miasta. Wkrótce, 8 listopada 1058 r., został zaskoczony przez straż pałacową i wywieziony na wyspę Imbros. Cesarz Izaak Komnen, pragnąc jak najszybciej wykreować nowego patriarchę, wysłał do Cerulariusza najbardziej uczonych metropolitów, aby namówili go do dobrowolnej rezygnacji. Według dziejopisa bizantyńskiego z XI w., Michała Attaliatesa, to właśnie przewodniczący senatu, Psellos, doradzał cesarzowi pertraktacje z patriarchą Michałem. Obawiając się wpływów patriarchy, Izaak zwołał synod poza Konstantynopolem oraz powierzył przygotowanie aktu oskarżenia największemu retorowi i filozofowi, Psellosowi. Opracowana przez niego mowa oskarżycielska przeciwko Michałowi Cerulariuszowi, która zachowała się do dziś, nigdy nie została wygłoszona, gdyż patriarcha zmarł na zawał serca (21 stycznia 1059 r.) w drodze na synod⁶³.

Bezwzględny Michał Psellos oskarżył patriarchę Cerulariusza o herezję, spiskowanie przeciwko dwóm cesarzom – Michałowi VI Staremu i Izaakowi Komnenowi, podżeganie do zabójstw, plugawienie Pisma Świętego, chciwość, brak godności, zajmowanie się alchemią i zamiłowanie do astrologii⁶⁴. Każdy

⁵⁹ Psellos, VII, 39–42, s. 180–182.

⁶⁰ O. Jurewicz, *Przedmowa*, s. XI; G. Ostrogorski, *op. cit.*, s. 279. Nie znalazłem informacji o dalszej karierze politycznej Leona Aloposa. Nie można wykluczyć, iż został, jako wymagający konkurent, usunięty z dworu przez duet: Psellos – Leichudes.

⁶¹ M. Angold, *op. cit.*, s. 64.

⁶² J. N. Lubarskij, *Michail*, s. 351, 354.

⁶³ *Ibidem*, s. 356. Cf. G. Ostrogorski, *op. cit.*, s. 280; M. Angold, *op. cit.*, s. 64–65.

⁶⁴ J. N. Lubarskij, *Michail*, s. 357; M. Angold, *op. cit.*, s. 107.

z tych zmyślonych i kłamliwych zarzutów był wystarczający, aby złożyć patriarchę ze stanowiska. Cynizm Psellosa polegał na tym, że przedstawił rzeczywistość a rebours. Przecież to Cerulariusz pomógł Izaakowi w zdobyciu cesarskiej władzy, a nie chciał go zgładzić. Warto wspomnieć, że po kilku latach usprawiedliwił swoje oskarżenie wolą cesarza, w mowie pochwalnej ku czci patriarchy Cerulariusza. J. N. Lubarskij słusznie jednak zauważył, że filozof Psellos działał samodzielnie, a nie był narzędziem w rękach Izaaka I⁶⁵.

Dnia 2 lutego 1059 r. nowym patriarchą został, jak pisze Psellos, jego „słynny” przyjaciel Konstantyn Leichudes⁶⁶. Michał Psellos, za przygotowanie aktu oskarżenia przeciwko „heretyckiemu” patriarchs, otrzymał w podziękowaniu od cesarza tytuł *protoproedrosa* i stanowisko pierwszego doradcy (*mesazon*), które poprzednio sprawował Leichudes⁶⁷. Należy postawić pytanie: jaki udział w wyborze Konstantyna Leichudesa na patriarchę miał ambitny Psellos, który przejął jego obowiązki w cesarskiej administracji? Dzięki tej roszadzie Michał stał się najbardziej wpływową osobistością w Konstantynopolu. Warto zauważyć, że jego protekcji i wstawiennictwa szukał, znajdujący się w niełasce, Leon Paraspondylos, który nie wzbudzał jednak sympatii Psellosa i dlatego jego starania zostały zlekceważone⁶⁸. Można to interpretować jako polityczny rewanż za wydarzenia z 1055 roku.

Psellos dał teraz popis swojej niełojalności wobec Izaaka Komnena i podczas jego nieobecności w stolicy przeszedł z ręcznie na stronę przeciwników cesarskich reform, ograniczających wydatki i rozdawnictwo państwowe. Wśród oponentów znaleźli się zwolennicy zmarłego patriarchy Cerulariusza i stołeczni urzędnicy na czele z rodem Dukasów. Kiedy cesarz, po jednym z polowań zachorował, Michał Psellos wykorzystał własną wiedzę medyczną i przekonywał Izaaka, że jest poważnie chory. Był tak skuteczny, że Izaak postanowił wstąpić do klasztoru. Psellos pisze w *Kronice*, iż nic nie wiedział o decyzji Izaaka Komnena. Stoi to w sprzeczności z dalszymi wywodami, z których wynika, że Psellos nakłonił cesarza Izaaka I, aby swoim następcą uczynił jego przyjaciela z czasów nauki w szkole Mauropusa, Konstantyna Dukasa, ożenionego z siostrzenicą Cerulariusza, Eudokią Makremolitissą. Tak się stało. Władzę objął Konstantyn, a Izaak zmarł w klasztorze w 1060 roku⁶⁹. Michał Psellos, za odstąpienie Izaaka I, otrzymał od

⁶⁵ J. N. Lubarskij, *Michail*, s. 357–359. W *Kronice* Psellos nic nie wspomniał o swej roli oskarżyciela.

⁶⁶ Psellos, VII, 65–66, s. 191.

⁶⁷ O. Jurewicz, *Przedmowa*, s. XI.

⁶⁸ J. N. Lubarskij, *Psell (1)*, s. 75–77.

⁶⁹ Na temat choroby i abdykacji cesarza Izaaka I Komnena na rzecz Konstantyna Dukasa Psellos, VII, 73–91, s. 194–200, ks. VII: Konstantyn X Dukas (dalej: VII K. D.), 8–13, s. 204–205.

nowego cesarza godność ekscelencji (*hypertimos*)⁷⁰. Według M. Angolda, sprytny Psellos spodziewał się, że Konstantyn Dukas będzie mu wdzięczny za pomoc w zdobyciu tronu i chętnie zatrzyma go na dworze, co zmniejszyłoby groźbę ponownego wycofania się do klasztoru⁷¹.

Nie ulega wątpliwości, że Michał Psellos był niezwykle giętkim politykiem, lecz od panowania Konstantyna X Dukasa (1059–1067) jego wpływy na konstantynopolitańskim dworze zaczęły słabnąć. Abdykacja cesarza Izaaka I, jak i wyniesienie na tron wszechstronnie uzdolnionego Konstantyna były dziełem Psellosa, który sam wdział nowemu cesarzowi „purpurowe sandały” w obecności i za zgodą senatorów⁷². Autor *Kroniki* wyznaje z dumą, że cesarz Konstantyn X „na nikim tak nie polegał, jak na mnie. Jeśli nie widział mnie nawet kilka razy w ciągu dnia, żalił się na to i gniewał. Szanował mnie bardziej od innych i napawał się moją osobą, jak nektarem”⁷³. W rzeczywistości, ekscelencja Psellos nie był chętnie widziany na dworze, gdyż żona cesarza, Eudokia, i zwolennicy Cerulariusza nie zapomnieli jego wrogości wobec zmarłego patriarchy. Atakowany i krytykowany Psellos zdecydował się wycofać do klasztoru, prawdopodobnie na początku 1060 roku⁷⁴.

Ważne jest, że Psellos, podczas pobytu w klasztorze, opracował pierwszą część *Kroniki*, która przedstawia dzieje Cesarstwa od wstąpienia na tron Bazylego II (976 r.) do detronizacji cesarza Izaaka Komnena (1059 r.). Wspominając nieustannie w niej o swoich studiach i intelektualnych osiągnięciach oraz o swym osobistym uroku, któremu ulegali poszczególni cesarze, miał zapewne na celu wyeksponowanie własnej osoby. W 1063 r. Michał Psellos opuścił klasztor i przyłączył się, jako jeden z doradców, do brata Konstantyna X, inteligentnego Jana Dukasa, który został wyniesiony do godności cesarza⁷⁵. Z chęci przypodobania się cesarzowej Eudokii, przewrotny Psellos wygłosił, w obecności pary cesarskiej, mowę pochwalną ku czci „pełnego cnót i świętości Michała Cerulariusza”. Mowa zachowała się do naszych czasów i stanowi jeden z najbardziej udanych utworów literackich Psellosa⁷⁶. Cezar Jan opiekował się, wraz z Janem Ksifilinossem, cesarskimi dziećmi⁷⁷. Konstantyn Dukas miał z Eudokią trzech synów:

⁷⁰ O. Jurewicz, *Przedmowa*, s. XI.

⁷¹ M. Angold, *op. cit.*, s. 67.

⁷² Psellos, VII K. D., rozdz. 11, s. 205.

⁷³ Psellos, VII K. D., 25, s. 209.

⁷⁴ O. Jurewicz, *Przedmowa*, s. XI.

⁷⁵ M. Angold, *op. cit.*, s. 68; Psellos, VII K. D., 26, s. 209.

⁷⁶ O. Jurewicz, *Przedmowa*, s. XI; J. N. Lubarskij, *Michail*, s. 360; O. Jurewicz, *Historia*, s. 206.

⁷⁷ Psellos, VII K. D., 26, s. 209. Niestety nie udało mi się ustalić, w jakich okolicznościach Jan Ksifilinos powrócił do Konstantynopola. Może zachęcił go do powrotu Jan Dukas, któremu bliskie było środowisko intelektualne jego brata.

„cudownego i najładniejszego” Michała, Andronika i Konstantyna oraz trzy córki⁷⁸.

Michał Psellos twierdził, że po śmierci Konstantyna Leichudesza (10 sierpnia 1063 r.) zaproponował jako następnego patriarchę Ksifilinosza, który został wyniesiony do najwyższej godności kościelnej 1 stycznia 1064 roku. Nie można wykluczyć, iż Psellos celowo wspierał kandydaturę Jana Ksifilinosza, aby przejąć jego obowiązki wychowawcy cesarskich dzieci i uzyskać przez to większy wpływ na dworskie wydarzenia.

Dnia 22 maja 1067 r. zmarł Konstantyn X Dukas, którego najstarszy syn, kilkunastoletni Michał, był wystarczająco zaawansowany wiekiem, by odziedziczyć tron, ale po śmierci ojca został pominięty, gdyż uważano go za postać niedojrzałą. Władzę cesarską objęła więc, zgodnie z ostatnią wolą męża, Eudokia, która musiała zaprzysiąc przed patriarchą Ksifilinoszem, że nie wyjdzie ponownie za mąż i będzie polegała przede wszystkim na radzie cesarza Jana Dukasa⁷⁹, którego najbliższym doradcą był Michał Psellos. Ambitna cesarzowa starała się rządzić samodzielnie w imieniu trzech synów, którymi opiekował się filozof Psellos, faworyzujący jednocześnie „szlachetnego” Michała⁸⁰ i liczący na płynące z tego korzyści.

Niepowodzenia militarne Cesarstwa Bizantyńskiego w latach 60-tych XI w.⁸¹ spowodowały, że niezadowoleni wojskowi, poparci przez patriarchę Jana Ksifilinosza, zaniepokojonego tym stanem rzeczy, skłonili Eudokię Makrembolitissę do drugiego małżeństwa. Pomimo sprzeciwów Jana Dukasa i Michała Psellosa, poślubiła ona kapadockiego dowódcę, Romana Diogenesa, który 1 stycznia 1068 r. wstąpił na cesarski tron. Ślub Eudokii i postawa Ksifilinosza przyczyniły się do kolejnego ochłodzenia stosunków między nim a dworzaninem Psellosem. Michał Psellos wyniośle wspominał, że Roman IV przywiązał się do niego, jako do „wyższej istoty”. Ponadto, cesarz lubił go i wyrażał mu swoją cześć do tego stopnia, że ilekroć tamten przychodził, wstawał z szacunkiem⁸².

Dzielny i mężny Roman Diogenes podjął, wbrew radom oraz ostrzeżeniom Psellosa, walkę z Seldżukami. W latach 1068–1069, cesarz, jako naczelny wódz, odbył dwie wyprawy wojenne na wroga, których znaczenie

⁷⁸ Psellos, VII K.D., 20–21, s. 207.

⁷⁹ M. Angold, *op. cit.*, s. 68–69. Cf. Psellos, VII: Eudokia, Roman IV Diogenes (dalej: VII E. R.), 1, s. 210–211.

⁸⁰ Psellos, VII E. R., 1–3, s. 211.

⁸¹ W 1064 r. Węgrzy zdobyli ważną fortecę naddunajską, Belgrad, a Uzowie najechali Trację i Grecję. W 1065 r. Turcy Seldżuci wtargnęli do bizantyńskiej Armenii i zajęli królestwo Ani. Dwa lata później wkroczyli zaś do Azji Mniejszej i zdobyli Cezareę w Kapadocji. Natomiast Normanowie zakończyli podbój Apulii i Kalabrii, należących do Bizancjum. R. Browning, *op. cit.*, s. 120; G. Ostrogorski, *op. cit.*, s. 281–282.

⁸² Psellos, VII E. R., 11, s. 214.

Psellos starał się pomniejszyć w *Kronice*⁸³. Nic więc dziwnego, że Roman IV nie ufał swemu doradcy i zmusił go, wiosną 1069 r., do udziału w drugiej wyprawie do Azji Mniejszej. Michał Psellos dotarł jednak tylko do Cezarei, skąd udało mu się wrócić na konstantynopolitański dwór. Jest przy tym rzeczą charakterystyczną, że nie wyjawiał przyczyny usilnych nalegań cesarza Romana na swoje uczestnictwo w tej wyprawie. Nie omieszczał za to zaznaczyć, iż „pyszałek” Roman Diogenes zazdrościł mu doskonałej znajomości strategii wojennej⁸⁴.

Eudokia urodziła cesarzowi Romanowi dwóch synów, co zmusiło ją, zdaniem M. Angolda, do wycofania się z życia dworskiego⁸⁵. Psellos utrzymuje, iż niejednokrotnie interweniował u Diogenesa w interesie niezadowolonej cesarzowej, odsuniętej od spraw państwowych⁸⁶. Natomiast cesarz Jan, lekceważony i ciągle podejrzewany przez cesarza, udał się do swoich wiejskich posiadłości w Bitynii na dobrowolne wygnanie⁸⁷. Michał Psellos wyjątkowo go ceniał i uważał za godnego, aby umieścić o nim szczegółowe informacje w *Kronice*⁸⁸. Uczynił to zapewne dlatego, że Jan w niczym mu nie zagrażał, a wręcz go promował.

Latem 1071 r., nieustraszony Roman Diogenes zorganizował, zapewne wbrew opinii Michała Pselloso, trzecią wyprawę wojenną przeciwko Turkom seldżuckim, która zakończyła się klęską wojsk bizantyńskich pod armeńskim miastem Mantzikert (19 sierpnia 1071 r.). Sam cesarz dostał się do niewoli sułtana Alp-Arslana (1063–1072). Autor *Kroniki* sugerował, iż całkowite rozbitcie cesarskiej armii było spowodowane przede wszystkim nieznajomością strategii przez Romana IV. Do klęski militarnej przyczyniły się w rzeczywistości intrygi Pselloso, o których oczywiście nie wspominał, i zdrada najstarszego syna cesarza Jana, Andronika, który został zabrany na kampanię w charakterze zakładnika. Andronik Dukas był w czasie bitwy pod Mantzikert dowódcą straży tylnej. Kiedy nastąpił odwrót wojsk bizantyńskich i Turcy zastosowali manewr okrążający, dowodzenie tylną strażą nabrało dużego znaczenia, gdyż mogła ona zapewnić bezpieczne wycofanie się głównych sił z pola bitwy. Dukasowie i ich stronnicy mieli powody, aby odstąpić od Romana IV Diogenesa. Gdyby cesarz odniósł zwycięstwo nad Seldżukami, wzmocniłby znacznie swoją pozycję w Konstantynopolu, a synowie

⁸³ Psellos, VII E. R., 12–17, s. 215–216. Kampanie te dokładnie opisał M. Angold, *op. cit.*, s. 29–30.

⁸⁴ Psellos, VII E. R., 15–16, s. 215–216.

⁸⁵ M. Angold, *op. cit.*, s. 69.

⁸⁶ Psellos, VII E. R., 14, s. 215.

⁸⁷ Psellos, VII E. R., 18, s. 216. Michał Psellos przemilczał w *Kronice* przyczyny wrogości Romana IV Diogenesa do Jana Dukasa.

⁸⁸ Psellos, VII: Michał VII Dukas (dalej: VII M.), 16–17, s. 230–231.

Konstantyna X zostaliby zapewne odsunięci od sukcesji na korzyść synów urodzonych Romanowi przez Eudokię Makrembolitissę⁸⁹.

Pod koniec sierpnia lub na początku września 1071 r. dotarła do stolicy Cesarstwa wiadomość o porażce militarnej i niewoli cesarza. Michał Psellos poinformował Jana Dukasa o zamieszkaniu na dworze. Cezar, który bezzwłocznie przybył z Bitynii do Konstantynopola i jego uczony doradca postanowili powierzyć cesarską władzę Eudokii i jej najstarszemu synowi, Michałowi Dukasowi, którego podziwiał i popierał wychowawca Psellos⁹⁰. Tymczasem jeniec turecki, Roman Diogenes, zawarł niespodziewanie z sultaniem Alp-Arslanem układ, w którym ustępował Turkom znaczną część terytoriów Cesarstwa, włącznie z Antiochią i Mantzikert i obiecał, w zamian za odzyskanie wolności, uiszczanie corocznej daniny oraz złożenie okupu za własną osobę⁹¹.

Uwolniony Roman powiadomił niezwłocznie cesarzową o swoim powrocie do cesarskiego pałacu. Psellos utrzymuje, iż na stanowczą prośbę „najlepszego cesarza” Michała doradził, aby nie dopuszczać Diogenesa do rządów. Cezar Jan, obawiając się o życie swoje i bratanków, pozyskał straż pałacową złożoną z Waregów i zorganizował spisek, w wyniku którego cesarzowa Eudokia, wraz z synami Romana Diogenesa, została zmuszona do opuszczenia stolicy i wstąpienia do klasztoru⁹². Pod koniec października 1071 r. objął samodzielne rządy cesarskie uczeń Psellosa, Michał VII.

Wypuszczony z niewoli Roman IV Diogenes nie zrezygnował z odzyskania cesarskiej władzy i niebawem zgromadził liczne wojsko, złożone z oddziałów, które brały udział w bitwie pod Mantzikert. W Konstantynopolu, część senatu uważała, że należy zawrzeć pokój z Romanem i podzielić się z nim władzą. W rezultacie rozpoczęto pertraktacje pokojowe, które zakończyły się niepowodzeniem. Najprawdopodobniej to Psellos czynił wszystko, aby przekonać senatorów, iż trzeba kontynuować działania wojenne przeciwko niebezpiecznemu Romanowi IV.

Roman Diogenes, podstępnie ujęty na początku czerwca 1072 r., zapowiedział wycofanie się do klasztoru. Pomimo gwarancji cesarza Michała VII Dukasa, został okrutnie oślepiony rozżarzonym żelazem 29 czerwca 1072 r. na bezwzględny rozkaz cesarza Jana. Nieszczęśnika umieszczono w klasztorze na wyspie Protes, gdzie zmarł 4 sierpnia 1072 roku. Psellos skierował pełen obłudy list do Romana, gratulując mu utraty oczu, gdyż „Bóg pozbawił go wzroku, jako że uznał za godnego lepszego światła”⁹³. Można wnosić, że ze

⁸⁹ M. Angold, *op. cit.*, s. 32.

⁹⁰ Psellos, VII E. R., 23–25, s. 218–219.

⁹¹ Psellos, VII E. R., 26, s. 219; G. Ostrogorski, *op. cit.*, s. 282.

⁹² Michał Psellos twierdził, że spisek zorganizował „mądry” cesarz Michał. Psellos, VII E. R., 28–29, s. 219–220.

⁹³ Na temat kampanii przeciwko Romanowi Diogenesowi Psellos, VII E. R., 32–42, s. 220–224; M. Angold, *op. cit.*, s. 110. Niestety nie znalazłem w źródłach i literaturze informacji, pozwalających ustalić wykonawców rozkazu Jana Dukasa.

wszystkich dotychczasowych adwersarzy, Roman Diogenes był dla Psellośa najgroźniejszy. Jego wyeliminowanie było sukcesem porównywalnym z usunięciem Cerulariusza.

Michał Psellos podkreśla, że drugą część *Kroniki* napisał na życzenie boskiego Michała. Pisał pod okiem cesarza o nim i o jego ojcu, swoim przyjacielu z czasów wspólnej nauki. Tą okolicznością badacze tłumaczą mniejszy obiektywizm tej części pracy i wyraźny ton panegiryczny, zwłaszcza w stosunku do Michała VII, który na pochwałę nie zasłużył i wobec Cesarstwa, i – jak się później okazało – wobec samego Psellośa⁹⁴. Warto zacytować wybrany fragment *Kroniki*, schlebający Michałowi Dukasowi: „Cesarz odznaczał się doskonałą mądrością, nabył doświadczenia w sprawach państwowych w wyniku troski, jaką je otaczał, poznał tajniki finansów, wpływów podatkowych [...] cesarz ogarniał wszystko do głębi, potrafił rozmawiać o każdej sprawie z ludźmi biegłymi w swojej specjalności i bił ich we wszystkim lub pozbawiał opinii, że są najlepsi w poruszanych problemach”⁹⁵.

Zdaniem J. N. Lubarskijego, Michał Psellos nie odgrywał na początku panowania Michała VII decydującej roli politycznej na dworze, zadowolając się funkcją uczonego opiekuna i osobistego doradcy cesarza⁹⁶. Wydaje się jednak, że Lubarskij minimalizuje jego wpływy. Natomiast Psellos chwalił się, że ukochany cesarz Michał obdarzył go największym zaufaniem i wieloma dobrodziejstwami⁹⁷. Przyszłość pokazała, że Michał VII Dukas (1071–1078) odplacił się Psellosowi, swemu nauczycielowi i wychowawcy, niewdzięcznością. Uczeń przeszedł mistrza w obłudzie i uległ wpływom zdolnego eunucha Nikeforitzesa. Michał Psellos starannie pominął go w swojej *Kronice*, zapewne dlatego, że został pozbawiony przez niego wpływów politycznych.

Cezar Jan Dukas, zajmujący się sprawami państwowymi w imieniu nieudolnego cesarskiego bratanka, mianował Nikeforitzesa na stanowisko *logotety tu dromu*⁹⁸. Kiedy eunuch pozyskał całkowicie względy lekkomyślnego cesarza i nakłonił go, by przestał się liczyć z radami stryja-cezara, wpływowy Jan Dukas wycofał się, jesienią 1073 r., do swych posiadłości ziemskich w Bitynii⁹⁹. Według M. Angolda, Nikeforitzes stał się od 1073 r.

⁹⁴ O. Jurewicz, *Przedmowa*, s. XVI.

⁹⁵ Psellos, VII M., 2, s. 225.

⁹⁶ J. N. Lubarskij, *Psell* (2), s. 78, przyp. 22.

⁹⁷ Psellos, VII M., 8, s. 228.

⁹⁸ Nikefor Bryennios, *Materiały historyczne*, II, 1, s. 29, z języka greckiego przeł., wstępem i przypisami opatrzył O. Jurewicz, Wrocław 1974. *Logoteta tu dromu* – przełożony poczty cesarskiej, który nadzorował korespondencję dyplomatyczną i przyjmował przedstawicieli obcych państw. Bryennios, II, s. 29, przyp. 3.

⁹⁹ Bryennios, II, 2, s. 29–30; M. Angold, *op. cit.*, s. 116.

rzeczywistym władcą Cesarstwa, tym bardziej, że Michał Dukas nie wykazywał żadnych skłonności do rządzenia. Pomimo ostrej krytyki, zapewne także ze strony Psellosa, cesarz Michał polegał na zdaniu Nikeforitzesa, gdyż eunuch dawał mu prawdopodobnie możliwość ucieczki od rodzinnej kurateli¹⁰⁰.

Michał Psellos utrzymał się jednak w cesarskim pałacu jako uczony wychowawca i próbował odzyskać wpływy polityczne, szukając protekcji u żony cesarza, pięknej Marii z Alanii, ale nie osiągnął celu¹⁰¹. Konsul filozofów zabiegał także o względy „wspaniałych” braci Michała Dukasa: „uroczego i szlachetnego” Andronika oraz „energicznego i stanowczego” Konstantyna¹⁰². Ponadto, Psellos wzmiankował w *Kronice* o synu Michała VII i Marii z Alanii, „cudownym” Konstantynie, który urodził się ok. 1074 roku. Można przypuszczać, że tym samym spodziewał się powołania na stanowisko jego wychowawcy¹⁰³.

Dnia 2 sierpnia 1075 r. zmarł przyjaciel Psellosa z młodości, patriarcha Jan Ksifilinos. O śmierci Ksifilinosza nie ma żadnej wzmianki w *Kronice*, gdyż jej autora nie było już prawdopodobnie w tym czasie na cesarskim dworze. Z drugiej strony, należy pamiętać o stopniowym ochładzaniu stosunków pomiędzy Psellosem a Ksifilinosem. W sierpniu 1075 r., Michał Psellos napisał jednak słowo nagrobne ku czci Jana Ksifilinosza, które mogło być wygłoszone dopiero w którąś rocznicę śmierci patriarchy. Enkomion dzieli się na dwie wyraźne części: panegiryk i przedstawienie osobistych uczuć autora. W drugiej części, Psellos zarzucał zmarłemu patriarsze zamiłowanie do nauk chaldejskich i wiarę w Arystotelesa. Michał przyjął, co ciekawe, postawę obrońcy zasad chrześcijańskiego ładu. Według J. N. Lubarskijego nie zmienił on w rzeczywistości swych przekonań, tylko posłużył się argumentami, które mogły potępić rywala w oczach opinii publicznej. Były obrońca Ksifilinosza okazał się teraz oskarżycielem¹⁰⁴.

O nagłym usunięciu Psellosa z pałacu cesarskiego mogą świadczyć niedostatki kompozycyjne występujące w *Kronice*. Na początku dzieła brak ogólnego wstępu, co jest sprzeczne z tradycją przyjętą w historiografii bizantyńskiej. Ponadto *Kronika* urywa się niespodziewanie na opisie panowania cesarza Michała Dukasa. Widocznie autor nie miał możliwości zakończyć pracy lub przerwał narrację celowo z powodu niewdzięczności Michała VII, co jest bardziej prawdopodobne. Dopiero po śmierci Psellosa dokonano pełnej

¹⁰⁰ M. Angold, *op. cit.*, s. 116.

¹⁰¹ Psellos, VII M., 9, s. 228.

¹⁰² Psellos, VII M., 14–15, s. 230.

¹⁰³ Wzmianka o cesarskim synu, jako niemowlęciu, jest ostatnim uchwytnym śladem chronologicznym w *Kronice*. Psellos, VII M., 12–13, s. 229.

¹⁰⁴ J. N. Lubarskij, *Psell*, s. 140.

redakcji *Kroniki*. Michał Psellos, który wykazał genialny talent utrzymania się na dworze, zakończył swą karierę ok. 1074/1075 r., za panowania ukochanego wychowanka i ucznia, co jest ironią historii. Zawiedziony Psellos przebywał nadal w stolicy Cesarstwa jako osoba prywatna i przyglądał się nieudolnym rządóm cesarza Michała, znajdując się pod przemożnym wpływem logotety Nikeforitza¹⁰⁵.

Ostatni okres życia Psellosa jest słabo udokumentowany. Znając temperament tego polityka, można przypuszczać, że poważny kryzys gospodarczy i zaniedbanie spraw wojskowych, które doprowadziły do buntu Nikefora Botaniatesa i usunięcia z tronu Michała VII¹⁰⁶, przyniosły Psellosowi uczucie satysfakcji. 3 kwietnia 1078 r. wkroczył do Konstantynopola nowy cesarz, Nikefor III Botaniates (1078–1081). Według Attaliatesa, Psellos zmarł w marcu 1078 roku¹⁰⁷. D. I. Polemis nie przyjmuje tej daty i uznaje, że Psellos zmarł dopiero po październiku 1081 r., czego dowodem jest list do Eudokii Makrembolitissy, informujący o śmierci jej syna Konstantyna w walce z Normanami¹⁰⁸. O. Jurewicz zaznaczył, że wywody Polemisa są tak samo niepewne, jak przyjęcie dużo późniejszej daty śmierci Psellosa przez G. Moravcsika, dla którego punktem odniesienia jest utwór Filipa Monotroposa, *Zwierciadło cnót*, powstały po Bożym Narodzeniu 1096 r., a przed Wielkanocą 1097 roku. Tekst ten zawiera przedmowę polecającą pióra Michała Psellosa. Można stąd wnioskować, że żył on przynajmniej u schyłku 1096 roku. Zdaniem O. Jurewicza jest to możliwe, o ile Monotropos nie włączył do swego dzieła przedmowy wziętej z jakiegoś listu Psellosa, co jest bardzo prawdopodobne zważywszy na konwencję literatury bizantyńskiej¹⁰⁹. W kontekście tych ustaleń nasuwa się kuszące pytanie: czy przebiegły Psellos miałby szansę zaistnieć na dworze Aleksego I (1081–1118)?

Kariera polityczna Michała Psellosa na konstantynopolitańskim dworze trwała, z przerwami, 33 lata. W tym czasie zmieniali się cesarze, a najdłużej panujący sprawował władzę przez 13 lat. Tymczasem Psellos piastował najwyższe urzędy i godności dworskie: wielkiego szambelana dworu, przełożonego kancelarii cesarskiej, konsula filozofów, *proedrosa*, pierwszego doradcy

¹⁰⁵ O. Jurewicz, *Przedmowa*, s. XIII.

¹⁰⁶ Dnia 31 marca 1078 r., cesarz Michał VII Dukas abdykował i przywdział habit zakonny, a następnie został wyniesiony przez patriarchę Kosmę I (1075–1081) na stanowisko metropolity Efezu. Zmarł ok. 1091 roku. Bryennios, III, 24, s. 66. O rządach cesarza Michała, a właściwie eunucha Nikeforitza i buncie Botaniatesa Bryennios, III, 15–26, s. 62–67; M. Angold, *op. cit.*, s. 115–119; G. Ostrogorski, *op. cit.*, s. 283–285.

¹⁰⁷ Cyt. za: O. Jurewicz, *Przedmowa*, s. XIII.

¹⁰⁸ D. I. Polemis, *Notes on Eleventh-Century Chronology (1059–1081)*; 11. *When Did Psellos Die?*, „Byzantinische Zeitschrift” 58, 1965, s. 75.

¹⁰⁹ O. Jurewicz, *Przedmowa*, s. XIII. Cf. H. Cichocka, *Mimesis i retoryka w traktatach Dionizjusza z Halikarnasu a tradycja bizantyńska*, Warszawa 2004, s. 15–50.

cesarza, *hypertimosa* oraz osobistego doradcy cesarza, które zapewniały mu bezpośredni dostęp do panujących i pozwalały wpływać na ich decyzje polityczne. Niewątpliwie za panowania Konstantyna IX Monomacha, uczony Psellos, wraz z wykształconymi przyjaciółmi, nadawał ton intelektualnemu życiu stolicy, dzięki czemu stał się niezwykle popularną i wpływową osobistością w Konstantynopolu. Największą rolę polityczną odgrywał za rządów cesarza Izaaka Komnena (1057–1059), który zawdzięczał Psellosowi wyniesienie na tron, ale i padł ofiarą jego podstępu, zrzekając się władzy. W 1058 r. sprytny i bezwzględny Psellos rozprawił się z potężnym patriarchą Michałem Cerulariuszem. Będąc człowiekiem stosunkowo niskiego pochodzenia, Psellos stanowi przykład niezwyklej kariery, o czym nie zadecydowało tylko jego wykształcenie.

Nie wszyscy cesarze ulegli wiedzy, elokwencji i zręczności politycznej Psellosa. Michał VI Stary (1056–1057) odsunął go całkowicie od spraw państwowych, natomiast dzielny Roman IV Diogenes (1068–1071) uważał Michała za przewrotnego dworzanina i nie dowierzał mu. Psellosowi mogło się wydawać, że znowu odzyskał swą znaczącą pozycję na stołecznym dworze, kiedy władzę objął jego nieudolny wychowanek, Michał VII Dukas, który wraz z Nikeforitsem wyeliminował Psellos z gry politycznej.

Psellos zawdzięczał powodzenie na dworze nie tylko swej wiedzy, elokwencji, przebiegłości i bezwzględności, ale także znakomicie opanowanej umiejętności wypromowania i wyeksponowania własnej osoby. Umiejętności tej zabrakło zapewne jego rywalom, których w większości podstępnie wyeliminował z życia dworskiego. Wszechstronnie uzdolniony Psellos był potrzebny cesarzom, jako polityk i uczony doradca, zaspokajający ich dworski snobizm, w którego atmosferze doskonale się znajdował. Umiał też pozyskać sobie wpływowych i możnych opiekunów, na przykład Konstantyna Leichudesę i cesarza Jana Dukasa.

Przedstawiając karierę dworską Psellosa starałem się nie ulegać jego przewrotnemu czarowi, któremu poddał się John Bagnell Bury (1861–1927), zachwycając się świeżo odkrytym przez filologów tekstem *Kroniki*. Cały jej przekaz przyjął za wiarygodny i na jego podstawie napisał fascynującą historię Cesarstwa Bizantyńskiego w XI wieku¹¹⁰.

¹¹⁰ J. B. Bury, *Roman Emperors from Basil II to Isaac Komnenos*, „English Historical Review” 4, s. 41–64.

*Kamil Domaradzki***POLITICAL CAREER OF MICHAEL PSELLOS ON THE BYZANTINE COURT
IN THE XITH CENTURY**

(Summary)

The article presents political career of XIth century's intellectual, Michael Psellos. He owed his success on the Byzantine court not only to his knowledge and eloquence but also to his deviousness and ruthlessness. He held the highest court posts and offices which provided him a direct access to rulers and influence on their political decisions. Psellos had contacts with the most distinguished individuals of those times; he carried out domestic policy and, to a great extent, foreign policy of the Empire- he would put kings on thrones and faced unusually influential patriarch Michael Kerularios. Undoubtedly he was the most important political person in Emperor Isaac I Komnenos (1057-1059) times, who also became the ruler due to Psellos; but he also fell victim to his devious stratagem by renouncing the throne. Not all emperors, however, yielded to Psellos's political dexterity. For instance, Roman IV Diogenes (1068-1071) considered him as a mischievous courtier and did not trust him. Michael Psellos's career broke about 1074/1075 during the rules of his dearest foster child, Michael VII Doukas (1071-1078), who, following the ruthlessness of his master mentor, eliminated Psellos of political game.